

Argument för klientdemokrati

Per Holmberg

Per Holmberg sammanfattar i denna artikel en rad argument för klientdemokrati. Han delar upp dem i två grupper: demokratiargument och rationalitetsargument.

Till demokratiargument hör att klienterna ofta är politiskt fattiga, att politikerna inte är representativa för deras erfarenheter och åsikter och att många klienter vistas på institutioner som är djupt odemokratiska. Till rationalitetsargumenten hör att klienternas erfarenheter och synpunkter är värdefulla för att få ett framgångsrikt behandlingsarbete och att vården eljest kan bli tom nedbrytande.

Per Holmberg är lektor vid socialhögskolan i Stockholm.

När man talar om klientdemokrati måste man göra en avgränsning av själva begreppet klient. De medborgare som företräds av R-förbunden eller de till HCK anslutna förbunden är nämligen inte vilka klienter som helst.

När vi talar om klientdemokrati menar vi alltså inte de hundratusentals människor som dagligen utnyttjar samhällets service i form av post, tele, skola, osv. Inte heller menar vi de hundratusentals människor som årligen opereras för blindtarm, genomgår förlossningar eller drar ut en tand.

Dessa s k serviceklienter behöver inte gå med i någon klientorganisation eller patientorganisation för att hävda sina rättigheter. Är de missnöjda kan de i regel agera genom organisationer som de redan är medlemmar i — politiska föreningar, fackföreningar och dylikt.

Serviceklienterna anlitar endast sporadiskt sam-

hällets tjänster. Dessutom har de möjlighet att tacka nej till samhällets service och välja mellan alternativa serviceformer.

En gång klient — alltid klient

Vad som kännetecknar klienter som är medlemmar eller potentiella medlemmar i klientorganisationer är att de präglas av klientrollen under hela eller stor del av sitt liv. En gång klient — alltid klient.

Andra egenskaper som skiljer klientmedborgare från serviceklienter är att de förra inte själva valt att bli klienter och att de aldrig har kunnat välja mellan olika samhällsåtgärder. På grund av sin resurssvaghet utsätts de för en alternativlöshet och brist på valfrihet som andra klientgrupper slipper att uppleva.

Det handlar här om klienter inom mentalvård, narkomanvård, alkoholistvård, kriminalvård och socialvård. Gemensamt för dessa grupper är de mycket starka inslagen av eller hoten om tvångsvisa omhändertaganden, slutna institutioner, rättsosäkerhet och godtycke.

Två slags argument för klientdemokrati

När man pläderar för klientdemokrati — och en överordnad demokratisk ram utesluter inte "lokala" demokratier — finns det två huvudgrupper av argument — demokratiska argument och icke-demokratiska eller rationalitetsargument.

Vad som kännetecknar klienter som är medlemmar eller potentiella medlemmar i klientorganisationer är att de präglas av klientrollen under hela sitt liv.

Den första aspekten är att klienterna tillhör de i särklass mest politiskt fattiga i samhället. De står vanligen utanför de politiska organisationerna, de är politiskt passiva och de känner mycket ofullständigt till sina rättigheter och skyldigheter.

De demokratiska argumenten bygger ytterst på att även klienter är medborgare med krav på lika stort värde, lika stort inflytande och likadana rättigheter som andra människor.

Många klienter fräntas dessa rättigheter genom att de omyndigförklaras vilket t ex medför att de förlorar sin rösträtt. Till de demokratiska argumenten hör också FN:s deklarationer om mänskliga rättigheter.

Den andra gruppen av argument — de icke-demokratiska argumenten — skulle jag vilja kalla för rationalitetsargument. En samhällsåtgärd ska vara rationell. Den ska vara genomtänkt, den ska ha tillkommit efter noggrann prövning av olika alternativ, den ska innebära god hushållning med resurser och den ska självfallet inte förorsaka större problem än de som fanns innan åtgärden sattes in.

I klientsammanhang innebär detta att samhälls-åtgärder som sätts in utan att man beaktar och respekterar klienternas värde och rättigheter som människor och medborgare — sådana åtgärder löper alltid mycket stor risk att bli verkningslösa och i värsta fall destruktiva.

De politiskt fattiga

Jag skulle vilja utveckla demokratiargumentet i tre olika aspekter. Jag utgår också här framför allt från R-förbundens medlemsgrupper.

Den första aspekten är att klienterna tillhör de i särklass mest politiskt fattiga i samhället. De står vanligen utanför de politiska organisationerna, de är politiskt passiva och de känner mycket ofullständigt till sina rättigheter och skyldigheter. Jag behöver bara hänvisa till låginkomstutredningens rapport om politiska resurser för att anföra en dokumentation om den politiska fattigdomen.

Är klienterna dessutom formellt och juridiskt omyndigförklarade är de bokstavligen talat också utan medborgarskap. Är de formellt myndiga behandlas de i väldigt hög grad som om de var omyndiga och saknade medborgerligt ansvar.

Medicinsk-biologiskt synsätt

Denna konsekvens av den politiska fattigdomen förstärks av ett medicinskt-biologiskt synsätt som innebär att man regelmässigt sjukförklarar och oansvarighetsförklarar människor vilket i sin tur sammanhänger med gällande försäkringslagstiftning. Man sjukförklarar klienterna för att de ska få försäkringsersättning utan vilken de inte kan överleva materiellt.

Den politiska fattigdomen och det medicinska-biologiska synsättet innebär också att klienterna blir objekt — inte subjekt — i behandlingssammanhang. Därför uppfattar klienten samhälls-åtgärderna som riktade mot honom — inte insatta för honom. Och det är genom den politiska fattigdomen som socialutredningen begränsar klientdemokratin till klientens rätt att ha ögonkontakt med beslutsfattaren.

Distansen politiker-klienter

Den andra aspekten av demokratiargumentet är att klienterna befinner sig på det allra största avståndet från de politiskt representativa organen, de politiska partierna och de förtroendevalda.

Man kan också vända på resonemanget och säga att politikerna med fog kan anses vara allra mest orepresentativa just när det gäller klientgrupperna. Beslutsfattarna och politikerna har extremt dåliga kontakter med och extremt dåliga kunskaper om klientgrupperna — deras förhållanden, synsätt och krav.

Denna konsekvens av den politiska fattigdomen förstärks av ett medicinskt-biologiskt synsätt som innebär att man regelmässigt sjukförklarar och oansvarighetsförklarar människor.

Man kan också vända på resonemanget och säga att politikerna med fog kan anses vara allra mest orepresentativa just när det gäller klientgrupperna.

Ett exempel på detta avstånd är den parlamentariskt sammansatta socialutredningen där det inte finns en enda klient representerad. Man har inte ens kostat på sig att göra en enkät om klienternas förhållanden.

Negativa attityder

Ett annat symtom på distansen mellan politiker och klienter framgår av en utredning som undersökt attityder hos kommunstyrelseledamöter, socialnämndsledamöter, socialvårdstjänstemän och socialarbetare i tre kommuner.

Bl a ställde man frågan: "Tycker du att det är bra om klienterna får mer att säga till om?" I den största av kommunerna var andelen ja-svar bland kommunstyrelsens ledamöter 36 procent.

Två tredjedelar tyckte alltså inte det var bra att klienterna fick mer att säga till om. Av sociala centralnämndens ledamöter var det 44 procent som svarade ja. Av socialvårdstjänstemännen var det hela 81 procent.

Det visar att ju mer sällan man träffar klienter desto mer misstror man dem också. Misstror deras möjligheter att vara någonting annat än enbart objekt för samhällsåtgärder.

Odemokratiska institutioner

Den tredje demokratiaspekten är att de institutioner där klienterna vistas är extremt odemokratiska — jämfört med det övriga samhället. Visserligen befinner sig också anstaltsväsendet sedan en tid i ett skede av stora ideologiska och organisatoriska förändringar. Men någon motsvarighet till de påtagliga demokratiseringstendenserna inom t ex arbetsliv och utbildningsväsende under de senaste 20 åren finns knappast innanför anstaltsmurarna.

I den senaste upplagan av Bertil Sundins bok om individer, ideologier och institutioner som utkom så sent som förra året står bl a följande:

"Det är påfallande hur drag från en äldre tid släpar med och hur nya demokratiska krav har svårt att tränga in genom anstaltsmurarna. De historiska länkarna med kyrka och militärväsende är ännu märkbara bl a i form av gradbeteckningar och uniformer för en del personal."

Möjligen kan man — i rättvisans namn — nämna de mycket få och trevande försök som gjorts med det som brukar kallas terapeutiska samhällen eller miljöterapi. Men samtidigt har auktoriteter som Bertil Sundin och Clarence Craaford pekat på att de terapeutiska samhällena många gånger är pseudodemokratier där det psykologiska språket bara blir ett förtäckt makt-språk.

Bedrövligt tillstånd

Sammanfattningsvis kan man säga att demokratitillståndet för klienterna är bedrövligt. Slutsatsen av dessa tre aspekter på klientdemokrati blir att klienterna måste bli och tillåtas bli mer aktiva i politiska och andra organisationer. En viktig åtgärd i det sammanhanget från samhällets sida är att stärka R-förbundens verksamhet.

Det finns tendenser åt det hållet idag och jag hoppas detta kan utvecklas ytterligare så att t ex kontakter mellan R-förbunden och de politiska partierna blir normal praxis. Inte minst partierna har mycket att vinna på en sådan utveckling. Klienterna utgör potentiella medlemsgrupper. Det handlar faktiskt om hundratusentals människor.

Jag skulle också vilja utveckla resonemanget om de icke-demokratiska argumenten som jag vill kalla rationalitetsargument. Jag ska ta fasta på två synpunkter.

Ta tillvara klientaspekter!

Den första är vikten av att klienternas erfarenheter och önskemål systematiskt tas tillvara av samhället — i synnerhet på planeringsstadiet. Det

... de terapeutiska samhällena många gånger är pseudodemokratier där det psykologiska språket bara blir ett förtäckt makt-språk.

Det är något ganska förfärligt att vi ofta utsätter människor för en rent destruktiv behandling på institutioner där människor bryts ner och där i och för sig sunda försvarsmekanismer hos klienterna uppfattas som något negativt.

är också viktigt att klienterna får medverka när staten, landstingen och kommunerna utvärderar tidigare reformer. Detta sker sällan idag. Det är helt enkelt både oansvarigt och ovetenskapligt att inte ta in klientaspekter när man planerar en samhällsåtgärd eller utvärderar en reform.

Det andra rationalitetsargumentet är att klienterna utsätts för institutionsskador, anstaltsskador och behandlingsskador i en omfattning som man ännu inte har riktigt klart för sig. Man får gå till norsk och amerikansk litteratur för att hitta undersökningar om institutionsskador, hospitalisering och infantilisering.

Destruktiv behandling

Det är något ganska förfärligt att vi ofta utsätter människor för en rent destruktiv behandling på institutioner där människor bryts ner och där i och för sig sunda försvarsmekanismer hos klienterna uppfattas som något negativt. Det är med andra ord oerhört viktigt att sådana samhällsåtgärder verkligen utformas rationellt. Naturligtvis i första hand för klienterna själva. Men också för personal och skattebetalare.

Jag vill sluta med några synpunkter på personalens situation. Det är uppenbarligen svårt idag att arbeta inom socialvård, mentalvård, narkomanvård, alkoholistvård och kriminalvård.

På socialhögskolor, universitet och landstingens vårdutbildning vidarebefordras moderna kunskaper som bygger på moderna vetenskapliga rön från hela världen. De människor som utbildas på dessa institutioner kommer sedan ut i en föråldrad vårdapparat där de inte kan använda sina fina kunskaper.

Ett grymt öde

Detta upplever jag som lärare på en socialhögskola som ett grymt öde. Det är även därför det är så viktigt att klienterna får en annan och mera ansvarig roll i behandlingen. Det skulle göra också vårdarbetarnas och samhällsarbetarnas roll mera meningsfull.

Det finns skäl att här tala för en allians mellan vårdpersonal och klienter och det är även i den betydelsen som begreppet klientdemokrati blir rationellt och verkningfullt. Men det innebär samtidigt att politikerna inte får bli en motgrupp som på grund av dåliga kunskaper konserverar ett föråldrat och ofruktbart synsätt.

Fotoprint kan

BLANKETTER

Distinkt tryck på högklassigt papper, rätt pris och omgående leverans är orsaken till att allt fler läkare och sjukvårdsinrättningar anlitar vår blankettservice.

Några blankettproblem får Ni aldrig, om Ni vänder Er till oss. Vi är utrustade att utveckla och tillverka för Er passande blanketter, att användas i de rutiner som ingår i såväl vård som administration.

Välkomna med Era beställningar och förfrågningar.

Tryckeriaktiebolaget

fotoprint

Kungsbacka

Tel. 0300/110 00-1-2